

NOTE DE LECTURĂ / RECENZII

Ioana Drăgulin (coordonator)

Democrație și totalitarism în Europa secolului XX, București, Editura Muzeului Național Cotroceni, 2022, 400 pp.

Volumul colectiv *Democrație și totalitarism în Europa secolului XX*, publicat de Editura Muzeului Național Cotroceni, reunește 25 din cele 42 de comunicări științifice prezentate de specialiști ai domeniului în cadrul Colocviului Național de Istorie, ediția a XXIV-a, cu participare internațională, desfășurat în zilele de 18-19 mai 2022. Acest eveniment face parte din seria de manifestări științifice, cu o tradiție de 30 de ani, organizate de Muzeul Național Cotroceni, dedicate dezbaterii celor mai semnificative evenimente din istoria României, precum și celor mai actuale și controversate teme de istorie politică contemporană. menite să ofere o perspectivă românească asupra evoluțiilor din spațiul european și internațional.

Lucrările selectate pentru realizarea volumului de față sunt semnate de profesori universitari din mai multe centre universitare din țară, cercetători științifici, muzeografi, doctoranzi români, alături de invitații speciali, profesori italieni de la Departamentul de Științe Politice, Universitatea „Aldo Moro“ din Bari, interesați de problematizarea regimurilor politice și a implicațiilor acestora în istoria Europei secolului XX.

Această inițiativă laudabilă a conducerii Muzeului Național Cotroceni de a reuni în cadrul acestui proiect editorial specialiști din mai multe domenii ale științelor sociale reprezintă o deschidere către multidisciplinaritate, o încercare de integrare și conectare cu marile curente de idei care se exprimă la nivel mondial, continuând, așa cum subliniază coordonatoarea volumului, „fenomenul de «sincronizare» cu Occidentul așa cum Eugen Lovinescu l-a teoretizat la timpul său, prin teoria «sincronismului»“ (p. 18). Acest volum marchează un secol de la apariția fascismului, o mișcare antidemocratică, demagogică și populistă condusă de un lider puternic susținut de un partid clădit în jurul său, apărută în interiorul regimului democratic italian din perioada interbelică, și reflectă impactul pe care acest regim totalitar l-a avut în țările din Europa Centrală și de Est.

Lucrarea beneficiază de *Prefața* semnată de prof. Anton Carpinski (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași), intitulată *Democrație și totalitarism sau Partea și Întregul în jocurile Puterii*, care surprinde dinamica regimurilor democratice și totalitare în politica europeană a secolului XX din perspectiva paradigmei „părții și întregului în jocurile puterii“. Pornind de la explicarea sintagmei „metabolismul politic al societății“ – care are la bază raportul dintre parte și întreg, în care *întregul social* semnifică sistemul societal/societatea globală/populația/poporul/societatea alături de *stat* ca expresie instituționalizată și decizională a întregului, iar *partea* este reprezentată de individ/persoană/cetățean/grupuri de presiune/organizații civice/partide politice/mișcări sociale „aflate mereu în competiția pentru reprezentativitate și (re)distribuirea politică a resurselor întregului social“ (p. 6) – autorul configurează o tipologie a regimurilor politice. În baza paradigmei „metabolismul politic parte-întreg“ care semnifică „raporturile dintre părți, dintre acestea și întregul social în competiția pentru alocarea resurselor“ (p. 7), A. Carpinski remarcă existența a două mari categorii de regimuri politice opuse: democratice (liberal, social, creștin, reprezentativ, participativ etc.) și anarhice (partido-

crații, autocrații, ologocrații, dictaturi totalitare) între acestea apărând și posibilitatea instaurării unui „regim politic de salvare națională“. Toate aceste regimuri politice au fost experimentate de statele europene, iar alternanța unor astfel de regimuri reprezintă „«stații în care *trenul* istoriei oprește, uneori mai mult, alteori mai puțin, în funcție de echilibrul mereu fragil dintre Puterea de fond și Puterea politică“ (p. 8). Din perspectiva paradigmei *părții și întregului*, conchide autorul, „democrația apare ca o soluție politică moderată bazată pe compromisul rezonabil al părților concurente transpus în echilibrul dinamic al puterilor în stat, iar totalitarismul ca o soluție politică dezechilibrată în care partea cu instinctul puterii cel mai dezvoltat își subordonează total celelalte părți, precum și întregul social, ajungând în situația de a vorbi în numele acestora“ (p. 11).

Introducerea semnată de dr. Ioana Drăgulin, muzeograf la Muzeul Național Cotroceni, co-autor și coordonator al volumului, traducător al textelor din limba italiană, ne dezvăluie evenimentul care a inspirat alegerea temei și contextul, precum și coordonatele în timp și spațiu ale desfășurării acestui volum. După ce realizează o succintă prezentare a experiențelor democratice pe care le-au cunoscut civilizațiile europene de-a lungul istoriei, pentru care Primul Război Mondial a însemnat practic încheierea epocii de aur a liberalismului european, autoarea se referă la perioada interbelică care a debutat cu un nou tip de regim politic, totalitarismul. Coordonatoarea volumului se oprește apoi asupra impactului pe care regimurile totalitare (bolșevismul și regimul comunist de la Moscova, precum și fascismul italian) le-au avut în țările Europei Centrale și de Est. Alegerea acestei teme a fost inspirată de împlinirea unui secol de la un eveniment important din istoria interbelică europeană, anume *Marșul asupra Romei* (22-29 octombrie 1922) al militanților fasciști conduși de Benito Mussolini, considerat *momentul zero* „al apariției primului regim totalitar, așa cum însuși Mussolini îl declara, sau autoritar, așa cum Hannah Arendt l-a caracterizat“ (p. 16). Acest moment avea să fie începutul sfârșitului pentru democrația italiană, fascismul schimbând cursul istoriei acestei țări, regimuri de inspirație fascistă fiind instaurate, în decursul următorilor ani, și în alte state europene.

Autoarea precizează că acțiunile și ambițiile Federației Ruse din anul 2022 de a schimba granițele recunoscute la nivel internațional prin agresiune armată asupra Ucrainei și declarația conform căreia Rusia „intervine pentru a înlătura autoritățile fasciste de la Kiev“, folosită pentru a-și legitima invazia, au readus în atenția opiniei publice europene și internaționale „fenomenul totalitar, care în ultimul secol s-a aflat în competiție și chiar în război cu cel democratic“ (p. 17). Ca atare, în contextul actual al războiului din Ucraina, dar și al efectelor pandemiei de Covid-19 asupra democrației și drepturilor omului, al apariției instabilității politice, sociale și economice în unele state europene, au apărut mișcări cu caracter populist, care „critică, la fel cum au făcut bolșevicii și fasciștii în perioada interbelică, mecanismele democratice și slăbiciunile regimului politic“ (p. 17). Acest context dovedește că aceasta este o temă de actualitate: „Este o formă subtilă, prin care democrația consolidată începe să fie pusă la îndoială, cu scopul transformării acesteia în regimuri ileberale, unde drepturile omului să fie îngrădite“ (p. 17).

În continuare, vom prezenta cele mai interesante argumente care gravitează în jurul a două regimuri opuse, democrație și totalitarism. Primul articol al acestei lucrări, intitulat *Note despre implicațiile totalitare ale populismului*, semnat de prof. Silvio Suppa de la Universitatea „Aldo Moro“ din Bari, discută, din perspectivă teoretică, principalele trăsături ale mișcării populiste, de la originile ei bio-pozitiviste enunțate de Scipio Sighele, până la tezele asupra populismului modern (care neagă politica de mediere și de raționament liber) ale argentinianului E. Laclau, precum și perspectiva de stânga, mai radicală și mai apropiată de logica conflictului, conținută în sintagma *noi împotriva lor*, oferită de Chantal Mouffe, care reprezintă tot atâtea argumente în favoarea ideii că

populismul este o mișcare totalitară. Un alt autor italian, prof. Laura Mitarotondo, de la aceeași Universitate, examinează în articolul *Dialectica dintre totalitarism și democrație în reflecția politică a lui Tzvetan Todorov*, relația dintre totalitarism și democrație în concepția istoricului franco-bulgar Tzvetan Todorov (1939-2017) – un susținător al valorilor politice democratice ale Europei moderne, preocupat de riscul ca noile ideologii ale secolului XXI să hrănească forme de despotism care să amenințe din nou principiile democrațiilor liberale – care investighează critic noțiunea de progres, alături de ideea unei dezvoltări liniare a istoriei, inspirându-se din tradiția gândirii politice franceze (J.- J. Rousseau, Montesquieu).

Muzeograful Ioana Drăgulin propune, sub titlul *Democrația românească și proiectul politic al secolului al XIX-lea*, un excurs istoric al modernizării socio-politice a României pe parcursul secolului al XIX-lea. Nevoia de reforme, de schimbări, de modernizare s-a reflectat după momentul revoluției din 1821 apoi, „în etape succesive, 1848, 1859, 1866, 1877, 1881, 1916-1918, elitele autohtone au introdus o serie de reforme care doreau să scoată societatea românească din feudalism“ (p. 41) și să se conecteze la valorile și principiile democrațiilor europene din acea perioadă. Autoarea subliniază că procesul democratizării regimului politic din România în secolul al XIX-lea s-a realizat în raport cu realitățile interne și externe ale timpului. Trăsând un arc peste timp, eliberată de sub dictatura comunistă, societatea românească de la începutul anilor '90 s-a raportat la regimul democratic românesc care s-a înfiripat și dezvoltat în secolul al XIX lea, care i-a servit drept model. Subiectul modernizării politice dar și socio-economice a României se regăsește și în articolul lui Victor Rizescu, conferențiar la Facultatea de Științe Politice (Universitatea din București), intitulat *Liberalismul economic și doctrina corporatistă. Două feluri de relaționare în România interbelică*, articol care se focusează pe una dintre temele centrale ale discursului fascismului italian – *doctrina corporatistă*, propusă drept cea „de-a treia cale“ a evoluției sociale situate între capitalismul liberal (democrația occidentală) și socialism (comunismul sovietic). Autorul ne împărtășește că această doctrină a pătruns și în spațiul României interbelice în două ipostaze: ca „depășire a liberalismului economic și creare a unui spațiu economic corporativ“ (M. Manoilescu) și ca „revigorare a liberalismului economic“ (I. Constanțiu, I. D. Enescu). Prof. Angelo Chielli, de la Universitatea „Aldo Moro“ din Bari, ilustrează, în studiul *Corporatismul la Ugo Spirito*, caracteristicile corporatismului fascist care se distanțează atât de capitalism, cât și de socialism, propuse de economistul și filosoful italian U. Spirito.

Volumul de față găzduiește și contribuțiile a trei cercetători de la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“ al Academiei Române. *Liberalism, Naționalism și Comunism în anii '30- '40 ai secolului XX*, se intitulează articolul semnat de cercetătorul Cristian-Ion Popa, care ilustrează dispariția ordinii constituționale liberale românești din deceniul 1938-1948, odată cu „ascensiunea naționalismului autohton, impulsivat de avântul mișcărilor politice totalitare europene, fascistă italiană și național-socialistă germană, culminând cu instalarea comunismului de import sovietic“, care treptat „au discriminat și exclus de la exercițiul liber al drepturilor civile și politice cetățenii români, în diferite forme și grade, până la exterminarea fizică, individuală și colectivă“, pe criteriile apartenenței etnice și religioase, al apartenenței sociale sau „de clasă“. Expunerea urmărește „etapele principale ale acestui proces de prăbușire societală în dimensiunile sale legale, instituționale și constituționale, însoțite de luările de poziție pro și contra ale liderilor politici, dar și ai societății civile și academice românești ai acestei perioade“ (p. 70). Cercetătoarea Viorella Manolache contribuie la prezentul volum cu studiul *Despre totalitarism – Un avertisment și o profeție: Hannah Arendt ar fi intru totul de acord cu George Orwell*, un titlu sugestiv care propune o lectură compa-

rativă a operelor *Originile Totalitarismului* și *O mie nouă sute optzeci și patru* ale lui H. Arendt și G. Orwell. Autoarea surprinde „apropierea ideatic-tematică“ a temei celor două lucrări care se constituie sub „forma unei unități de gândire trăită și mărturisită“ (p. 99). „*Hannah Arendt avertizează și George Orwell profetește*“ este asumția centrală a studiului care ilustrează registrul comun prin care Arendt și Orwell au evaluat datele arbitrare de funcționare ale guvernului/statului totalitar. Perspectiva lui Simon Swift, preluată de cercetătoare, potrivit căreia „«Hannah Arendt ar fi întru totul de acord cu George Orwell cu privire la faptul că totalitarismul creează un mediu în care acțiunea umană este lipsită de orice semnificație posibilă»“, devine un plus-argument pentru apropierea ideatic-tematică a celor doi autori care „au îndrăznit să expună adevărul deturnat al sistemului total, printr-o diagnoză organică de contestare a totalitarismului în oricare dintre ipostazele sale“ (p. 100). Cercetătoarea Cristina Vohn de la același institut semnează articolul intitulat *Democrația în România și în statele din centrul și estul Europei în perioada interbelică*, articol care se constituie într-o prezentare comparativă a funcționării democrației din câteva state din Europa Centrală și de Est în perioada interbelică, cu toate că practica democrației nu s-a ridicat la nivelul teoriei în toate statele și în toate împrejurările, și regimuri totalitare se instaurau deja în unele state mari, precum Germania. Autoarea insistă cu precădere asupra cazului Cehoslovaciei, considerată a fi fost „cel mai democratic stat din acest spațiu european, în anii interbelici“, deoarece și-a menținut regimul democratic până în 1938 când a fost semnat Acordul de la München și, totodată, subliniază faptul că „democrația interbelică a rămas pentru aceste țări un punct clar de reper, pentru că a fost singura perioadă democratică pe care au cunoscut-o în istoria lor până la căderea regimurilor comuniste“ (p. 121) evident, fără să o comparăm cu standardele democratice pe care le cunoaștem astăzi.

Semnalam, de asemenea, existența în paginile volumului a studiilor dedicate unor personalități și evenimente semnificative în istoria interbelică a României semnate de: prof. Florin Müller de la Facultatea de Istorie (Universitatea din București), intitulat *Statul național legionar; o perspectivă marxistă: Lucrețiu Pătrășcanu; Mădălina Nițelea de la Secția Evidență Patrimoniu, Muzeul Național Cotroceni (Personalitățile Unirii din 1918 și dictaturile din România. Studiu de caz: cardinalul Iuliu Hossu); profesorul Doru Tompea de la Universitatea „Petre Andrei“ din Iași (Petre Andrei – reformator al educației, învățământului și legislației în perioada interbelică); filosoful și cercetătorul independent Ian Browne (Cioran și Momentul Modernist); muzeograful Cătălin Manea de la Muzeul Național Cotroceni (Principele Nicolae în exil); dr. Sebastian Rusu, de la Muzeul Național Cotroceni (Democrație versus totalitarism. FRN în alegerile din iunie 1939); drd. Dan-Mihai Țălnaru, de la Muzeul Național Cotroceni (Reforma monetară din anul 1947, ca mijloc al luptei de clasă în exproprierea vechilor elite).*

Prof. Nicola Neri de la Universitatea „Aldo Moro“ din Bari ne oferă o perspectivă italiană asupra relației politico-diplomatice tensionate din perioada interbelică dintre România și Italia, două țări europene unite prin cultură și civilizație comună, dar totodată divizate, spre exemplu, de politica revizionistă danubiano-balcanică a Italiei sau conflictul italo-etioopian, factori care au determinat ca deciziile politice luate de România în forurile internaționale să fie în antiteză cu interesele Italiei. Conflictele diplomatice între cele două țări, avându-i ca protagoniști principali pe miniștrii de Externe Nicolae Titulescu și Galeazzo Ciano, nu au împiedicat însă Bucureștiul să-și exercite, în mai multe rânduri, interesul pentru aprovizionarea cu arme italiene pentru modernizarea armatei române, aflăm din articolul *Roma și Bucureștiul la mijlocul anilor 1930: politică, arme și diplomație în documentele italiene*.

Prof. Mihai Milca (Școala Națională de Studii Politice și Administrative) semnează articolul „*Gulerele Albe*“ ale „*Cămășilor Negre*“: „*Fascizarea*“ *administrației publice și emergența structurilor corporatiste în Italia Mussoliniană*, în care portretizează procesul de „fascizare“ graduală a statului liberal italian care a condus la instaurarea unui regim politic totalitar în cadrul societății peninsulare, regim care a rezistat mai bine de două decenii. Ambițiile lui Mussolini s-au extins asupra subordonării aparatului administrativ de stat și chiar „birocratizării“ Partidului Național Fascist cu scopul de a-și fideliza corpul funcționarilor publici în vederea consolidării autorității politice. Noii politicieni ai statului au îmbrăcat „cămășile negre“ (uniforma de paradă a fasciștilor), au conlucrat cu funcționarii publici/birocrații/„ Purtători ai gulerele albe“/slujbași ai statului, pentru a-i facilita conducătorului impunerea adoptării acelor legi speciale care să-i permită înlăturarea „ultimelor vestigii ale ordinii juridice liberale, democratice“, procesul culminând cu înființarea unor entități corporatiste și transformarea Italiei într-un „stat corporativ“. Acest model corporatist mussolinian, considerat „sui generis“, experimentat în Italia, a reușit să supraviețuiască colapsului regimului fascist, suferind totodată o serie de mutații care au avut efect la scară europeană și mondială.

Prof. Sorin Bocancea de la Universitatea „Petre Andrei“ din Iași propune studiul *Cercetarea condițiilor „construirii socialismului“ în România. Aspecte metodologice*, care abordează procesul inițiat de Partidul Comunist Român, pe toate palierele societății, pentru „construirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea spre comunism“. Autorul realizează o cercetare aplicată asupra acestui deziderat în domeniul construcțiilor prin intermediul unui amplu interviu (semistructurat) cu un inginer constructor ce a activat atât în domeniul construcțiilor civile cât și al celor industriale, punând față în față datele din arhive cu memoria interlocutorului, încercând să evite elementele de propagandă ale epocii socialiste. Cercetarea, susține S. Bocancea, s-a realizat pe mai multe niveluri – instituțional, organizațional, economic, social, politic etc. – pentru a percepe condițiile în care s-a construit în România comunistă.

Alte contribuții valoroase care întregesc tematica volumului și care merită parcurse, pe care din lipsa spațiului doar le semnalăm, sunt cele semnate de: drd. Gabriel Dolinschi (Universitatea „Valahia“ din Târgoviște), *Dreptul de vot pentru femei între deziderat și oportunitate politică*; dr. Luca Basile (Universitatea „Aldo Moro“ din Bari), *Intellectualii antifasciști care se confruntă cu problema „culturii fasciste*“. *Linii pentru o eventuală reconstrucție*; dr. Fabrizio Fiume (Universitatea „Aldo Moro“ din Bari), „*Nu există un Elvis socialist*“. *Totalitarismul, comunismul, democrația: muzica și cucerirea contemporaneității în anii provocării sovietice*; dr. Alda Kushi (Universitatea „Aldo Moro“ din Bari), *Identitatea religioasă albaneză. De la ateismul de stat la pluralismul confesional*; drd. Dan-Mihai Țălnaru (Muzeul Național Cotroceni), *Reforma monetară din anul 1947, ca mijloc al luptei de clasă în exproprierea vechilor elite*; dr. Alexandru Oșca (Comisia Română de Istorie Militară) și Carla-Ana Duță (Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I“), *Regimul de autoritate monarhică, un experiment nereușit. Reproșul liderilor transilvăneni*; dr. Nicoleta Șerban (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc), *Români din exil contra Proiectului de Sistemizare Rurală* (1989); dr. Florin Grecu (Universitatea Hyperion), *Starea de asediu*.

Volumul prezentat, editat în condiții grafice excelente, reprezintă un eveniment editorial deosebit, care evidențiază interesul cercetării specializate (istorice și politologice), românești și italiene, pentru istoria politică a secolului XX, tema propusă fiind abordată dintr-o perspectivă multidisciplinară. Informațiile, analizele, investigațiile, problematizările, argumentele oferite de autorii prezentei lucrări converg către conturarea com-

plexei teme a regimurilor politice, astfel încât să se constituie într-o veritabilă lecție de istorie românească și europeană.

Invităm cititorii avizați (chiar și liderii politici actuali), dar și publicul larg interesat să cunoască sau să-și reamintească trecutul, la o retrospectivă istorică și politică a Europei secolului XX, în special a perioadei interbelice, în care s-au confruntat în spațiul european două doctrine/regimuri/sisteme politice opuse – democrația și totalitarismul. Volumul oferă lecții care nu trebuie uitate în acest secol XXI mai ales în contextul celor doi ani de COVID în care scepticismul față de UE s-a accentuat și a luat naștere o nouă formă populism; extrema-dreaptă a luat avânt pe valul nemulțumirii populare, ceea ce a animat un nou naționalism anti-european provocând proteste de stradă pe modelul fascist, violențe împotriva societății liberal-democratice și a democrației parlamentare. În plus, războiul din vecinătate, competiția pentru supremație dintre marile puteri ale lumii sunt în derulare și pot spulbera pacea și stabilitatea pe continent, ceea ce ar facilita revenirea la putere a regimurilor autoritare, populiste, naționaliste, totalitariste.

Sanda Cincă

Miguel Gane

Cuando seas mayor, Editorial Suma de letras, Navarra, 2019, 365 pp.

Miguel Gane, pe numele său real George Mihaiță Gane, s-a născut în anul 1993, în satul Lerești din Argeș. Pe când avea 9 ani, familia sa a emigrat în Spania. Acolo și-a desăvârșit studiile și a devenit foarte cunoscut prin intermediul rețelelor sociale, a publicat mai multe volume de poezii – *Con tál de verte volar* (2016), *Ahora que ya bailas* (2018), *La piel en los labios* (2020), *Ojos de sol* (2022) – și o proză intitulată *Cuando seas mayor* (2019).

Tema pe care o abordează în proza sa nu este inedită, ci se înscrie în literatura migrației, un gen abordat de scriitori consacrați. Herta Müller, Cătălin Dorian Florescu, dar și Mihai Mircea Butcovan, Marin Mălaicu Hondrari ș.a au literaturizat cu succes experiența migrației.

Miguel Gane a ales să scrie despre migrație din perspectiva unui copil a cărui inocență este strivită de greutățile vieții. Prin citatele din preambul – o replică a personajului Alfredo din celebrul film „Cinema Paradiso“ și versuri ale hitului „De la capăt“ al trupei Voltaj – destăinuiește tonul pe care tinde să-l imprime istorisirii sale, un melanj de melancolie și îndârjire. În narațiunea sa, scrisă la persoana I, trece prin filtrul propriu experiența familiei sale. De aici și simplitatea scriiturii și a lexicului, care conferă verosimilitate și veracitate. Este o povestire în bună măsură autobiografică, în care inserează însă și fărâme din viețile altora ca el, la rândul lor emigranți. Miguel Gane scrie, indirect, despre România din pragul anilor 2000, despre eșuarea tranziției, despre periplul fără întoarcere al celor care nu și-au mai aflat un rost în patrie. Este mărturia unui copil. Iar vocea sa trebuie ascultată, nu doar auzită, căci ea rezonază, fie și în surdină, cu vocea a milioane de români risipiți prin lume.

În povestirea scrisă de Miguel Gane nu există dialoguri și nici o intrigă propriu-zisă. Un singur fir narativ relatează, liniar, povestea unei familii constrânse de sărăcie să ia drumul pribegiei. Personajele principale nu au nume. *Mami*, *tati* și *copilul* – acesta din urmă homodiegetic, personaj și narator deopotrivă, omniprezent și omniscient – ar putea întruchipa orice familie de emigranți români care nădăjduiesc la un trai mai bun altundeva.

Titlul cărții – *Cuando seas mayor* – este dat de o frântură de frază care se repetă ca un leitmotiv pe parcursul povestirii, frază rostită de mamă ca un soi de justificare pentru trauma dezrădăcinării și, totodată, ca un soi de ambiție revanșardă: „*Când vei fi mare, vei înțelege de ce am plecat*“. Deși structurată efectiv pe capitole de mici dimensiuni, numerotate cu cifre arabe de la 1 la 62, în povestire pare să existe o linie divizoare care separă experiențele din România, respectiv cele din Spania, o demarcație între *înainte* și *după* emigrație. În prima parte, se descrie precaritatea vieții, foamea, frigul, sistemul de educație și sistemul sanitar din România, dar și oamenii locului și cutumele lor, săvârșite în peisajul de basm al satului natal. Urmează apoi, dezrădăcinarea, nostalgia, alteritatea, izolarea, depășirea treptată a obstacolelor și reconstruirea identității ca într-un bricolaj, în Spania.

În România, scurgerea timpului este cadentată de sărbătorile creștine și cele tradiționale (Crăciun, Mărțișor, Paște), dar fiecare filă ruptă din calendar presupune o luptă pentru supraviețuire, o luptă pe care copilul-narator o conștientizează tot mai acut și care îi zorește maturizarea. Prins într-un păienjeniș de lipsuri, frustrări și tensiuni care-i încețoșează orizontul, acest copil se înverșunează să se reclădească în Spania. Contextul socio-economic și cultural din România, cauzele migrației, călătoria presărată cu pericole și peripeții, fazele adaptării în noul context, discriminarea, deficitul de imagine al imigranților români asociați îndeobște cu delincvența, trecerea de la statutul de ilegal la cel de imigrant legal după atentatul terorist din gara Atocha (2004), procesul gradual al învățării limbii spaniole – toate aceste aspecte sunt clar reliefate ori doar răzbat printre rânduri în povestirea lui Miguel Gane.

Atrage atenția faptul că, deși scrie în limba spaniolă, Miguel Gane optează totuși pentru împănarea textului său cu anumite cuvinte românești, pe care le traduce sau le parafrazează în subsolul paginii. Nu sunt aleatorii. Cuvintele respective desemnează fie forme de relief specifice (*măgura*), fie alimente totemice (*bulz, sarmale, drob, cozonac*), fie ritualuri ortodoxe (*trecerea pe sub masă în Vinerea mare, coliva*), fie termeni de adresare (*nea, tanti*), fie jocuri ale copilăriei (*țară, țară, vrem ostași*). Cu astfel de cuvinte s-a deprins să plăsmuiască imagini despre lume și viață. Odată ajuns în Spania, avea să învețe altele, care denumeau alte forme de relief (*cordillera, meseta*), alte alimente (*mariscos, chorizo*), alte tradiții (*Noche de Reyes Magos*) ș.a.m.d.

Ceea ce emoționează poate cel mai mult în această povestire este deriva identitară resimțită inițial în Spania, felul în care un copil învață să trăiască cu sentimentul de amputare identitară, cu melancolia unei apartenențe lăsate în urmă, pe măsură ce se străduiește să-și croiască vise într-o limbă nouă. Iar după depășirea dificultăților inerente – de pildă, de a marca accentul corect, de a pronunța anumite litere (*la ge y la jota*), de a diferenția paronimele ori cuvintele cu consoane duble –, același copil se simte ca și cum s-ar fi născut din nou, simte că a căpătat șansa unei vieți mai bune.

Cuando seas mayor este o lectură ușoară, care provoacă o reflecție amară și care merită să fie parcursă. Nu doar pentru că povestea lui Miguel Gane este o poveste cu final fericit, care ar putea fi contrapusă paginilor de cronică neagră care au drept protagoniști imigranți români, ci și pentru că radiografiază cu alte instrumente și din altă perspectivă fenomenul migrației, adică rana sângerândă a României. Așa cum s-a întipărit ea în amintirea unui copil.

Carmen Burcea

Roger Faligot

Serviciile secrete chineze de la Mao la Xi Jinping, traducere Eugen Damian și Mihai Dan Pavelescu, București, METEOR PUBLISHING, 2019, 670 pp.

Rafturile librăriilor de la noi din țară abundă de literatură despre cum au apărut și cum sunt organizate celebrele servicii secrete – sovietice/rusești, americane, israeliene, britanice (KGB/FSB, CIA, Mossad, MI6) –, dar puține din aceste cărți reușesc să surprindă pe deplin istoria și activitățile clandestine ale acestor servicii. Arestările agenților care au vândut planurile pentru sisteme avansate de arme, atacarea website-urilor și bazelor de date pentru a fura date cu caracter personal pe scară largă de către companiile de telecomunicații chineze, presupuse private, nu are cum să nu provoace anxietate de la cele mai înalte niveluri de guvernare până la omul obișnuit, îngrijorat de contul său bancar. De aceea, traducerea acestui volum în limba română este fără îndoială o oportunitate.

Aproape toată lumea este interesată de spioni. Poveștile despre secrete care sunt transmise la nivel internațional, intrigă, romantism și trădare ne pot transporta dincolo de existența și banalitatea cotidiană și, într-adevăr, dincolo de aspectele de obicei mai plictisitoare ale spionajului în sine.

De altfel, pentru cititorul neavizat cu domeniul de *intelligence*, acest volum complex – de 670 de pagini – ar putea să deschidă mai degrabă o nouă lume a intrigii, decât să prezinte noi teorii și practici ale meseriei de spion. Publicată pentru prima dată în Franța, în 2008 (revizuită ulterior în 2015), cartea lui Roger Faligot reprezintă un bun exemplu de cunoaștere enciclopedică a istoriei și acțiunilor agențiilor de spionaj din China. Printre anecdote sunt intercalate pasaje care discută și despre structura și metodele organizațiilor de informații chineze, prea cunoscute și analizate în spațiul academic din România.

După cum sugerează și titlul, cartea este structurată cronologic, începând cu descrierea detaliată a nașterii Partidului Comunist Chinez (PCC) și mergând până la „vânătoarea de cârțițe“ care complotaseră împotriva actualului lider chinez Xi Jinping sau declanșarea războiului cibernetic chinez.

Jurnalistul francez Roger Faligot este celebru și pentru lucrarea sa din 1989, în colaborare cu Rémi Kauffer, despre Kang Sheng, care a intrat în contact cu NKVD-ul Uniunii Sovietice în timp ce studia la Moscova în anii 1930 și mai târziu a supravegheat serviciile secrete interne ale PCC timp de mai multe decenii. Mai târziu, acuzat de complicitate la excesele Revoluției Culturale, Kang a fost demis postum din calitatea de membru de partid, la cinci ani după moartea sa în 1975. Considerat unul din cei mai buni specialiști francezi în domeniul analizei serviciilor secrete chineze, în 1973 Faligot începe să lucreze în Irlanda, devenind apoi reporter internațional de investigații pentru mai multe ziare și reviste. A scris despre spionajul chinez de mai bine de treizeci de ani și e convins că serviciile de informații din China, în special *Guoanbu* (Ministerul Securității Statului), vor juca probabil un rol esențial în „Visul Chinei“ al președintelui Xi Jinping. Cartea lui Faligot devine în timp și mai actuală. Extinderea de către președintele chinez Xi Jinping a forțelor terestre și marine ale Armatei de Eliberare a Poporului (AEP), împreună cu proiectul geopolitic „One Belt, One Road“, amenință să răstoarne „ordinea mondială liberală“ stabilită de Statele Unite și aliații săi după cel de-al Doilea Război Mondial.

Demersul său editorial privind volumul de față fusese enunțat de autor chiar în introducerea: „Ofer spre lectură această istorie bogată de evenimente a serviciilor de informații chineze și a sistemelor decizionale ale conducătorilor, din epoca lui Mao până în cea a Jocurilor Olimpice, nutriend sentimentul profund că, în cazul în care China spionează lumea, înseamnă că nu are de ales dacă nu vrea să renunțe la visul de a deveni într-o zi cea mai importantă putere mondială a secolului XXI“ (p. 17).

Faligot vede *Guoanbu* drept succesorul KGB-ului sovietic al secolului XXI – este atât sabia și scutul PCC, cât și tentaculele sale de *intelligence* răspândite în întreaga lume. Autorul identifică rădăcinile primelor servicii secrete chineze la începutul anilor 1920 în Shanghai, unde comuniștii chinezi s-au organizat sub auspiciile Comintern-ului coordonat de Moscova, creat de liderul sovietic Vladimir Lenin pentru a stimula revoluția mondială. China fusese atunci o țintă timpurie (pp. 21-25).

China, la începutul anilor 1920, era un adevărat câmp de bătălie politică și militară pentru care s-au luptat PCC, Kuomintang-ul naționalist și diverși lideri militari. Sovieticii au stabilit legături atât cu comuniștii, cât și cu naționaliștii și, pentru o vreme, au supravegheat serviciile de informații în curs de dezvoltare ale ambelor părți. Faligot observă că diaspora chineză din Paris (el o numește *hakka* după un grup etnic chinez cunoscut pentru stilul lor de viață nomad) – inclusiv Zhou Enlai, Deng Xiaoping, Chen Yi, Ye Jianying și Zhu De – ar juca roluri importante în formarea PCC și conducerea serviciilor sale de informații.

La sfârșitul anilor 1920, Zhou Enlai a creat *Zhongyang Teke* sau Filiala Specială a Comitetului Central din Shanghai și a plasat-o sub conducerea lui Kang Sheng, una dintre cele mai importante figuri din istoria informațiilor PCC (p. 43). Din punct de vedere organizațional, notează Faligot, Teke era responsabil pentru protecția liderilor de partid, informații și contrainformații, eliminarea trădătorilor și comunicații. Kang Sheng a folosit Teke pentru a lupta într-un război clandestin împotriva Kuomintang-ului din Chiang Kai-shek. În anii 1930 și 1940, el s-a alăturat lui Mao Zedong și Zhou Enlai pentru a înființa „un stat comunist embrionar” în Yan’an, provincia Shaanxi.

Faligot descrie „domnia terorii” lui Kang Sheng dezlanțuită în regiunea Yan’an, dar și în alte regiuni controlate de comuniști, ca o formă incipientă a regimului dictatorial maoist. De altfel, lui Kang Sheng i se datorează „o mare parte din diversitatea de tehnici de presiune, departe de a fi fost abandonate de aparatul politico-polițienesc din prezent” (p. 77). Printre acestea s-au numărat investigațiile sumare ale unor „grupuri de examinare a cazurilor speciale”, stoarcerea de false mărturisiri (metoda *bigongxin*), reformarea gândirii pentru a permite acuzațiilor să-și rectifice erorile (*sixianggaizao* sau „spălarea creierului”), reeducarea prin muncă care a prefigurat gulagul chinez sau *laogai*, mai scrie Faligot. Un adevărat „sistem inchizitorial cu ajutorul tehnicilor de pedepsire și de interogare împrumutate din tradiția chineză milenară a torturilor și aduse la zi de stalinismul secolului XX” (p. 77).

Serviciile de informații ale PCC l-au ajutat pe Mao să câștige puterea în octombrie 1949 și de atunci au servit intereselor Chinei în Asia și în alte părți ale lumii. Faligot descrie pe parcursul tuturor celor cincisprezece capitole activitățile agențiilor de informații chineze în Coreea, Indochina, Hong Kong, Taiwan, Australia, Europa și Statele Unite. Un Minister al Securității Publice, sau *Gonganbu*, a fost înființat în 1949 și a fost condus de Luo Ruiqing, cunoscut sub numele de „Dzerjinsky chinez” (după Felix Dzerzhinsky, primul șef al CEKA sovietic, redenumit mai târziu NKVD și, respectiv, KGB). *Gonganbu* a fost instrumentul lui Mao de represiune internă și a jucat un rol în oribilele represiuni ale Marelui Salt Înainte și Revoluției Culturale (pp. 99-101).

Faligot arată, de asemenea, cum serviciile secrete ale Chinei comuniste au vizat Uniunea Sovietică după despărțirea chino-sovietică și au contribuit la deschiderea drumului pentru îmbunătățirea relațiilor cu Statele Unite la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970.

Alianța *de facto* a Chinei cu Statele Unite, însă, nu a supraviețuit sfârșitului Războiului Rece. Liderii chinezi s-au temut pe bună dreptate că evenimentele din Europa de

Est și Uniunea Sovietică de la sfârșitul anilor 1980 s-ar putea răspândi în China. Protestele din Piața Tiananmen din 1989 au fost reprimare cu brutalitate. Nu exista la Beijing niciun Gorbaciov chinez care să facă un pas în spate (pp. 232-240).

Serviciile de informații ale Chinei s-au angajat în spionaj economic masiv încă de la începutul anilor 1990, căutând secrete industriale și tehnologice din Occident, în special din Statele Unite. Din punct de vedere geopolitic, comunitatea de informații a Chinei s-a concentrat pe reunificarea cu Hong Kong, subminând mișcările pentru independența formală din Taiwan și contestând frecvent superioritatea economică și militară a Statelor Unite.

Activitățile de informații chineze din secolul al XXI-lea includ războiul cibernetic, infiltrarea culturală (prin proliferarea institutelor Confucius în întreaga lume) și promovarea intereselor globale chineze. Există, de asemenea, un accent reorientat spre reprimarea opoziției interne, cum ar fi mișcarea Falun Gong și naționaliștii uiguri. De asemenea, în 2018, Xi a instruit *Guoanbu* să colaboreze cu serviciile de informații străine pentru a promova și a securiza Inițiativa „One Belt, One Road“.

Unul dintre cele mai importante capitole ale cărții descrie parteneriatul în creștere dintre serviciile de informații chineze și ruse în anii 1990 și începutul anilor 2000. Faligot dă vina pe factorii de decizie din SUA pentru că nu au prevăzut că sfârșitul Războiului Rece și concurența sporită între China și SUA ar putea duce la o apropiere sino-rusă. S-a întâmplat, iar consecințele geopolitice ar putea fi mari (pp. 386-389).

Un fir comun de-a lungul istoriei agențiilor de informații PCC este măsura în care acestea sunt conduse de membrii familiei liderilor cheie din PCC și descendenții supraviețuitorilor Marșului Lung. Acești așa-numiți „Prinți Roșii“ conduc, de asemenea, întreprinderi economice controlate de stat, care se angajează și în activități de spionaj și informații în străinătate. Acest nepotism politic în nomenclatura chineză este un exemplu de *guanxi*, o „rețea specială de relații“ (p. 298).

Această carte remarcabilă include, de asemenea, povești fascinante de spionaj, cum ar fi salvarea dizidenților chinezi de către serviciile de informații occidentale după Tiananmen și personaje pline de culoare, cum ar fi spionul chinez Gong Pusheng, fiica unuia dintre generalii lui Sun Yat-sen, care a devenit o confidentă a lui Eleanor Roosevelt (pp. 86-89). Include, de asemenea, o relatare fascinantă și revelatoare a scandalului Chinagate din Statele Unite în timpul administrației Clinton, unde Partidul Democrat a primit milioane de donații de la grupuri legate de informațiile chineze pentru campania de realegere a președintelui Clinton (pp. 376-379).

Faligot își încheie cartea cu un avertisment. Serviciile de informații chineze, scrie el, sunt cele mai mari din lume. Chinezii sunt acum competenți și eficienți. China este „implicată în sifonarea masivă a informațiilor economice, științifice și tehnologice“ din alte țări (p. 629). Președintele Xi a strâns mai multă putere individuală decât orice lider chinez de la Mao încoace și s-a angajat să folosească serviciile de informații și toți ceilalți piloni ai puterii chineze pentru a promova interesele economice și geopolitice globale ale Chinei.

Nicolae Țibrigan

Rüdiger von Fritsch

Un punct de cotitură. Războiul lui Putin și urmările lui, București, Curtea Veche Publishing, 2022, 208 pp.

Războiul Rusiei împotriva Ucrainei a umplut Europa de groază. De asemenea, a reușit să umple rafturile librăriilor cu lucrări despre Federația Rusă și regimul condus de Vladimir Putin. O lucrare ce se distinge de celelalte este însă cea a fostului ambasador al Germaniei la Varșovia (2010-2014) și la Moscova (2014-2019), Rüdiger von Fritsch.

Fostul diplomat ne pune în față o analiză calmă, mai degrabă clinică decât jurnalistică, cu observații care includ tot spectrul problemei și nu doar anumite evenimente ce s-au produs în Rusia și în regiune în ultimul an. Fiind înzestrat cu o experiență aparte, rezultată din munca de analiză a informațiilor externe pe care a desfășurat-o în calitate de vicepreședinte al serviciului german de informații, von Fritsch ne explică întregul complex de factori care anunța „profunda zdruncinare a păcii și a ordinii europene“ (p. 31) din anul 2022. Lecturând rândurile scrise cu mult talent literar de Rüdiger von Fritsch veți remarca inevitabil faptul că este printre puținii analiști care susțin că Putin din anul 2000, când vine la Kremlin, nu este același Putin care declanșează războiul împotriva Ucrainei. Conform concepției sale, o multitudine de împrejurări și evenimente l-au schimbat pe liderul rus. Până în anul 2008, când întreaga lume cunoaște o nouă mare criză financiară, Vladimir Putin a reușit să dea senzația unei prosperități nemaîntâlnite pe plan intern și a unei deschideri deosebite pe plan extern. După criză, lipsa reformelor, corupția în creștere și birocrăția în continuă expansiune au încetinit revenirea economiei ruse și au alimentat anxietatea lui Putin. În consecință, se îngustează și spațiul de manevră al Rusiei pe scena internațională, iar liderul de la Kremlin devine obsedat de pericolul „prăbușirii regimului său“. (p. 53) Practic, după cum subliniază Rüdiger von Fritsch, „agresiunea Rusiei vine și din slăbiciunea ei“. (p. 125) În câteva fraze diplomatul german realizează un diagnostic ireproșabil al regimului autocratic de la Moscova. „Timpul nu era în favoarea Rusiei lui Putin. Toți i-o luaseră înainte, și în economie, și în domeniul inovației – Vestul Europei, America de Nord și, înainte de toate, China. ... Rusiei îi era din ce în ce mai greu să țină pasul cu viteza și dinamica transformării și a inovației din celelalte centre ale lumii“. (p. 125) Ce a urmat știm cu toții. Federația Rusă a atacat Georgia, a anexat Crimeea, a alimentat războiul din Donbas, apoi, de unul singur, a decis să invadeze Ucraina.

Cartea continuă să așeze față în față obiectivele Rusiei lui Putin în acest război împotriva Ucrainei și reacția Occidentului vizavi de mizele și obiectivele Rusiei în acest conflict care se prelungește. În ultimul capitol din cele patru ale cărții, von Fritsch încearcă să formuleze corect întrebările cu privire la evoluția situației. „Ce efecte va avea războiul lui Putin asupra noastră, a europenilor, asupra securității? Cum ne vom transforma, unde o să ne regăsim în urma războiului rusesc care se desfășoară în plină Europă?“ (p. 160). Precizia predicției pe care autorul o face în lucrare va fi demonstrată în timp. Certe însă sunt două lucruri în această imparțială și responsabilă lucrare. Faptul că Vladimir Putin „și-a scos țara din ordinea internațională pe termen lung și a condus-o spre un viitor întunecat, incert“ (p. 160) și că „a generat o coeziune atât de strânsă între partenerii alianței NATO, cum nu a mai existat de mult (p. 169).

Limba română este a doua limbă, după limba germană, originală, în care este publicată această carte lucidă despre războiul necruțător din vecinătatea României și urmările pe care le va avea pentru noi toți.

Radu Cupcea